

Іванов С. Б. – аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0063-9448>

Філософсько-правова рефлексія Конституції Пилипа Орлика як феномену європейського права

У статті проаналізовано значення та роль визначної історичної пам'ятки українського державотворення першої половини XVIII ст. – Конституції Пилипа Орлика в контексті європейської правотворчості. Розглянуто її як важливий політико-правовий документ, що містить такі елементи доктрини природного права, як: справедливість, гуманізм, повага до прав і свобод людини, рівність перед законом, поділ влади. **Метою** дослідження є застосування філософсько-правової рефлексії до з'ясування ролі Конституції Пилипа Орлика в розвитку та формуванні українського та європейського права. **Методологія.** Засадничими методологічними підходами стали: аксіологічний, порівняльно-історичний, міждисциплінарний, герменевтичний. Теоретичну базу дослідження становили нормативно-правові документи, наукові публікації та дослідження, інформаційні матеріали. **Наукова новизна** полягає в застосуванні філософсько-правової рефлексії до розуміння Конституції Пилипа Орлика як феномену європейського права, що закладає підвалини для подальшої конкретизації історичних закономірностей становлення українського конституціоналізму й обґрунтування пріоритетних засад його вдосконалення. **Висновки.** Проаналізовано широке коло наукових поглядів на оцінку Конституції Пилипа Орлика в історичному процесі та виявлено, що, попри її понад 300-річну історію, єдиного підходу в розумінні правового та філософського характеру цього документа немає. У статті окреслено, що Конституція Пилипа Орлика започаткувала прогресивну на свій час ідею вираження прагнень і потреб усього народу, що свідчить про високий рівень правової та філософської культури тогочасної української еліти. Крім того, вона, закріплюючи механізми народного суверенітету, стала проектом незалежної держави, побудованої на універсальних цінностях природного права. Це свідчить про те, що тодішня українська політична еліта перебувала цілком у дусі європейської правової традиції та політичної культури.

Ключові слова: філософсько-правова рефлексія; конституція; конституціоналізм; Пилип Орлик; правова традиція; договір; конституційний акт; поділ влади; європейське право.

Вступ

У сучасному світі Конституція як нормативно-правовий акт найвищої сили, який закріплює права та свободи людини і громадянина, основоположні засади політичного й суспільного життя, механізми здійснення державної влади та реалізації народом свого суверенітету, є маркером цивілізованості й правового характеру держави. Конституція є особливим стратегічним законом держави, його правовим паспортом, утіленням досвіду й традицій державного будівництва народу впродовж свого буття та може бути своєрідним виявом його національної ідеї.

Нині, попри проблеми, пов'язані з проведенням конституційної реформи, у постійному, неспинному процесі триває правова й політична модернізація держави. Тому в умовах сьогодення актуальним стає філософсько-правова рефлексія першоджерел українського конституціоналізму, його методологічно-нормативних основ і досвіду реалізації конституційних положень. Одним із таких історичних джерел, базованих на концептуальних засадах теорії природного права та інституті прав людини, безперечно, є Конституція Пилипа Орлика.

Актуальність теми дослідження зумовлена й ступенем наукової розробленості зазначеної проблеми. Положення Конституції П. Орлика вивчали такі науковці, як: М. Антонович, А. Бичко,

І. Борщак, М. Василенко, О. Вовк, М. Возняк, М. Грушевський, Р. Губань, Д. Дорошенко, М. Жулинський, В. Замлинський, Н. Камінська, В. Кордт, М. Костомаров, І. Кресіна, О. Кресін, О. Лукашевич, К. Манжул, І. Німчук, І. Огієнко, О. Оглоблин, О. Прицак, В. Прокопович, В. Різниченко, Ю. Симон, В. Соболь, О. Струкевич, О. Субтельний, М. Трофимук, О. Трофимук, І. Усенко, Ю. Хорунжий, Т. Чухліб, В. Шевчук, Н. Яковенко та ін.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є застосування філософсько-правової рефлексії до з'ясування ролі Конституції П. Орлика в розвитку та формуванні вітчизняного та європейського права. Досягнення цієї мети потребує виконання таких завдань, як критичне переосмислення ступеня наукового дослідження та розв'язання зазначеної проблеми, виявлення взаємозв'язків Конституції П. Орлика із європейським конституційним процесом того часу, розгляд її з огляду наявності цінностей природного права й закріплення основоположних прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу

Для функціонування в межах певної правової культури право має бути виправданим, тобто мати в цій культурі значущість. На цей процес

впливають риси національного характеру, певна система цінностей та особливості філософської моделі світу. Завдяки своєрідному екзистенційному виправданню права українською філософсько-правовою думкою, було знайдено неповторний спосіб залучення ідеї права до національного світогляду, який засновано на поєднанні цивілізаційно-універсальних і культурно-специфічних рис, до яких належить індивідуалізм, прагнення до свободи, почуття власної гідності, вимога обмеження влади, несприйняття деспотизму тощо. Ці риси, безперечно, втілено в ідеї та норми, закладені в Конституції П. Орлика, та є свідченням високого рівня самосвідомості еліти, рівня її політичної культури й творчого потенціалу.

Як слушно зазначає академік М. В. Костицький, передумовою національного відродження українського народу є ретроспективний аналіз усіх сторін історії його буття, серед яких особливе місце посідає висвітлення державних і правових систем в Україні, політичних доктрин українських мислителів, практики державно-правового будівництва (Kostytskiy, 2015, p. 12). Тому наразі назріла необхідність проаналізувати роль найбільш знаменних документів української політичної та правової думки, й оцінити їхню роль у становленні конституціоналізму на демократичних засадах.

Усередині XVI ст. українсько-польський священник-гуманіст С. Оріховський, з огляду на вчення Аристотеля, обґрунтував ідею природного права та поділу влади. Наприкінці XVI ст. – XVII ст. ідеї суспільного договору, природних прав й обмеження влади було висвітлено в працях українських філософів, просвітників і релігійних полемістів: Йосипа Верещинського, Івана Вишенського, Христофора Філарета, Теодосія Сафоновича. Тому є логічним, що перші спроби конституційного закріплення розподілу влади на три гілки було здійснено в процесі становлення саме українського та польського конституціоналізму у XVIII ст. (Kozachenko, 2019).

Згадуючи С. Оріховського, слід визнати його концепцію освіченого правителя, яким без сумніву можна назвати П. Орлика. Так, священник-гуманіст пропонує на місце «божественного» походження держави поставити «природне право», тим самим віддаючи належне ренесансному положенню щодо використання тих кращих ідей, які свого часу було запропоновано ще за часів античної філософії. Аналізуючи праці Аристотеля, він використовує ідею останнього про «політію» як суспільний стан, за якого людина проявляє свої найкращі риси та прагнення до свободи, яку гарантовано лише за умов чіткої регламентації влади й забезпечення рівності всіх перед законом. Тому важливим у цьому питанні постає вибір гідного керівника держави, який

завдяки своїм моральним рисам зуміє цього досягти.

Висвітлюючи здобутки українського конституціоналізму, варто зазначити, що офіційною точкою його відліку тривалий час вважали Конституцію УРСР, ухвалену III з'їздом Рад 1919 року. У радянський період історики та правники часто замовчували існування таких актів національної правотворчості, як: Конституція УНР 1918 року, «Законо про тимчасовий державний устрій України» Павла Скоропадського, Конституція П. Орлика як унікальний історичний і правовий доказ державотворчого процесу України другої половини XVIII ст., який поєднав у собі елементи національної правової культури із західно-європейською традицією.

Утвердження в Радянському Союзі марксистсько-ленінської історіографії, одним із ключових завдань якої стала боротьба з так званим «буржуазним націоналізмом», змусило істориків пригадати, як оцінив І. Мазепу ще Петро І. Гетьмана знову стали зображувати як «зрадника українського народу», відповідні характеристики одержав і П. Орлик. Так, у III томі десяти томної «Истории Украинской ССР» йдеться: «Враждебная деятельность Орлика и его сторонников принесла немало вреда украинскому народу, но в конечном итоге была обречена на провал» (Korohod, 2008, p. 6).

Цей факт «забуття» висвітлює також суддя Конституційного Суду України В. І. Шишкін у статті «Конституція, яка випередила час», опублікованій у газеті «День» 2007 року. Він зазначає, що окремі слабкі зусилля з метою реанімації цього документа в період епізодичного поновлення української державності 1917–1920 років чи «відлиги» періоду «національного комунізму» другої половини 20-х років XX століття або в дослідженнях українців діаспори, не мали належного результату. Після відродження державної незалежності українського народу 1991 року Конституція П. Орлика набула статусу пам'ятки української філософської та правової думки, але її велич усе ще залишається недостатньо відомою та мало оціненою основною масою, навіть тими, хто репрезентує себе як «українська еліта». Хоча про Конституцію Пилипа Орлика вже давно слід говорити не лише як про пам'ятку української політико-правової думки, а і як про пам'ятку світової політико-правової та філософської думки, що її подарувала цивілізованому світові українська культурна еліта (Shyshkin, 2007).

Таким чином, дослідження ролі та значення питомо українських нормативних зразків державного будівництва, зокрема Конституції П. Орлика, залишається питанням не лише повернення історичної пам'яті, але й усвідомлення спадковості історичного процесу та

«безперервності» української державотворчої традиції, її відданості загальнолюдським принципам поваги до прав людини.

По смерті Івана Мазепи 21 вересня 1709 року в Бендерській фортеці, його політику щодо участі Українського гетьманату в Північній війні 1700–1721 рр. підтримав новообраний володар булави, а перед тим генеральний писар Війська Запорізького П. Орлик. Уже саме обрання його на гетьманство відбулося за активної підтримки шведського короля Карла XII Густава, а тому жоден з сучасників не сумнівався у факті «вимагання» П. Орликом у цього північно-європейського монарха гарантій щодо протекції над Україною, поки з неї не буде зняте «московське ярмо» й вона не повернеться до своїх давніх «вольностей». Так, 10 травня 1710 року Карл XII надав такий гарантійний документ гетьману. Він мав назву «*Diploma a ssecuratorium pro duce et exercitu zarogoviensi*». Згідно з влучним висловом історика Б. Купницького, цим актом король Швеції не тільки підтверджував права та привілеї Війська Запорізького, а також ставав гарантом незалежності України та її кордонів (Chukhlib, 2009).

Водночас 5 квітня 1710 року на козацькій раді поблизу Бендерської фортеці між обраним гетьманом і козацькою старшиною було укладено угоду, повна назва в перекладі з латини («*Pacta et Constitutiones legume libertatumque Exercitus Zaporoviensis inter illustrissimum dominum Philippum Orlik, neoelectum Ducem Exercitus Zaporoviensis, et inter generales, collonellos, nec non eundem Exercitum Zaporoviensem, publico utriusque parties laudo conventa ac in libera electione formali iuramento ab eodem illustrissimo duce corroborate, anno Domini 1710, aprilis 5, ad Benderam*») українською мовою звучить як «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорізького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорізького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорізьким, прийняті публічною ухвалою обох сторін і підтвержені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом, року Божого 1710, квітня 5, при Бендерах». В історіографічній традиції ця угода має декілька назв: «Бендерська конституція», «Козацька конституція», «Конституція Козацької держави», «Перша Конституція України», однак найбільш відома вона як Конституція П. Орлика.

Історики та правознавці акцентують на уточненні коректної назви Конституції П. Орлика. Так, П. А. Рудик у статті в журналі «Віче» зазначає, що порівняння повних назв Конституції П. Орлика в перекладах на сучасну українську мову з латини та староукраїнської мови свідчать про їхні певні змістовні відмінності. У перекладі з

копій латиномовного варіанта Конституція фіксується як «Пакти в Конституції законів та вольностей Війська Запорозького...», а в перекладі з оригіналу й копії староукраїномовного варіанта – «Договори і постанови прав і вольностей військових...». У перекладі з латинської мови «Пакти і Конституції законів і вольностей...» стосуються «Війська Запорізького», а в перекладі зі староукраїнської мови «Договори і постанови прав і вольностей...» – «військових». У другому варіанті перекладу зрозуміло, що угода стосувалася прав і вольностей військових (це видно також з оригіналу «Договорів і постанов» староукраїнською мовою), а переклад у першому варіанті («Пакти і Конституції законів та вольностей Війська Запорозького...») потребує уточнення, оскільки остаточно незрозуміло, який зміст автори перекладу вклали у словосполучення «Війська Запорозького» – збройні сили емігрантів чи Українська держава. У «Юридичній енциклопедії» зазначено: Військо Запорозьке – офіційна назва відновленої у результаті Національно-визвольної війни українського народу 1648–1654 років Української держави – Гетьманської держави та її збройних сил. Отже, історики, правознавці та філологи мають під час спільного обговорення цієї проблеми дійти спільної думки щодо остаточного й чіткого її розв'язання (Rudyk, 2012).

Першу спробу об'єктивної оцінки діяльності Пилипа Орлика фактично здійснив В. Різниченко, який 1918 року видав у Києві працю «Пилип Орлик (гетьман-емігрант). Його життя і діяльність», у якій останній постав як борець за державно-політичну й національну незалежність України та апологет її самостійності. Називаючи П. Орлика «людиною, що найбільше відповідала вимогам української політики того грізного часу, в котрий спіткала смерть Мазепу, і як людина, що, стоячи дуже близько по роду своєї праці до особи Мазепи і користуючись його любов'ю, найкраще була знайома з думками й замірами покійного гетьмана й посвячена в усі справи тодішньої української дипломатії», В. Різниченко відводить П. Орлику особливе місце в галереї українських національних діячів визвольного руху XVIII ст. Автор також наголошує, що Конституція П. Орлика «має для нас дуже важне значення як яскравий показник постулатів Мазепи і всього освіченого тодішнього українського громадянства» (Riznychenko, 1996).

За радянських часів, як уже зазначалося вище, науковці здебільшого уникали цієї теми або висвітлювали її тенденційно. Лише 1929 року в Москві було опубліковано наукову розвідку академіка М. П. Василенка «Конституція Пилипа Орлика», яка фактично була першим історико-правовим дослідженням. Започатковані ним підходи до вивчення цього документа для

багатьох поколінь українських істориків права стали вагомим орієнтиром. Слід зауважити, що ця праця не є детальним систематичним розглядом, а, скоріше, загальними роздумами й міркуваннями її автора. Так, М. П. Василенко вважав Конституцію П. Орлика першим українським конституційним актом, що висвітлював політико-правові ідеї української козацької старшини початку XVIII ст., спрямовані на захист її соціальних і правових інтересів, участь в управлінні Гетьманщиною та обмеження влади гетьмана (Taganenko, 2010).

Водночас М. П. Василенко вважає, що форма присяги й договору нагадують *tracta conventa* польських королів. Певно, що цей акт вплинув на форму Конституції П. Орлика. Однак, вона за своєю формою настільки проста, що могла бути укладена й без попереднього зразка. Також Конституцію П. Орлика він називає результатом боротьби за владу між гетьманом й економічно сильним класом старшини. Республіканські ідеї в ній отримали активний характер і, за сприятливих політичних обставин, могли би справити серйозний вплив на подальший розвиток державного устрою України. Однак, наприкінці XVIII ст. на практиці ці ідеї не було реалізовано, тому вони залишаються цікавими як теоретичний матеріал з історії політичного мислення українського суспільства того часу.

Також М. П. Василенко зробив неймовірне: у столичному виданні, яке розходилося не лише по головних бібліотеках РСФРР, а й по всіх союзних республіках, він пропагував республіканські ідеї, наголошуючи, що вони розвивалися українськими емігрантами на противагу унітарній політиці московського царату, писав про обмеження влади правителя, виборність представництва в головному законодавчому та розпорядчому органі країни тощо. Він фактично пропагував європейські демократичні цінності, які швидкими темпами ліквідувалися в СРСР, та дух вільнолюбства й свободи.

На думку історіографа В. Замлинського, Конституція П. Орлика випереджала свій час. Своїми ідеями, демократичними засадами, змістом і державницькою спрямованістю вона випереджала й суспільну думку тогочасної Європи. Навіть французькі просвітники ще тільки наближалися до розробки тих суспільних ідей, які були закладені в Конституції П. Орлика. Вона стала реальною моделлю вільної, незалежної держави, заснованої на природному праві народу на свободу та самовизначення, модель, що базувалася на незнаних досі демократичних засадах суспільного життя (Zamlynskyi, 1993).

Ідеолог українського націоналізму Д. Донцов у праці «Історія розвитку української державної ідеї» назвав Конституцію П. Орлика першою – в сучасному розумінні цього слова – конституцією

України. За його словами, ця конституція, як й інші постанови договору, представляють цікавий проєкт державного ладу, що був вироблений 79 років перед Великою французькою революцією. У дійсність цей проєкт не перейшов. Повстання, яке підняли 1711 року гетьман Пилип Орлик і його прихильники в Україні, що лишилися під владою Росії, – не вдалося. Його придушення та погром під Полтавою розпочали новий розділ в історії української державної ідеї та України загалом.

Крім того, Д. Донцов зауважив, що Конституція П. Орлика окреслювала межі суверенітету держави ширше, ніж її попередники з XVII ст., і модернізувала внутрішній зміст української державної ідеї. З цього часу в основу української конституції мав бути покладений парламентарний принцип (Dontsov, 1991).

Аналізуючи ступінь розв'язання зазначеної проблеми, не можна не акцентувати на вітчизняному конституціоналізмі. Свої розвідки та статті щодо Конституції П. Орлика готували такі вчені та судді Конституційного Суду України, як: І. П. Домбровський, В. М. Кампо, М. І. Козюбра, О. М. Мироненко, П. Б. Стецюк, В. І. Шишкін та ін.

Так, І. П. Домбровський у своєму науковому коментарі до преамбули Конституції П. Орлика з приводу 300-річчя назвав її однією з найдемократичніших серед усіх тогочасних подібних державних актів. На його думку, ця Конституція не була лише декларативною для тодішнього українського суспільства, оскільки її окремі положення щодо захисту вольностей і привілеїв населення були втілені пізніше в «Правах, за якими судився малоросійський народ» 1743 року, які також є видатною правовою пам'яткою України. Це свідчить про те, що Україна багата на правові традиції та вже здавна тяжіла до ідей конституціоналізму, тобто до ідеї обмеження влади основоположними правами і свободами людини (Dombrovskyi, 2007).

Уже згаданий вище В. І. Шишкін зазначив, що в нормах Конституції П. Орлика присутні елементи теорії природного права й припустив, що положення теорії поділу влади в організації державного управління за трьома напрямками були вперше запропоновані саме П. Орликом, а не Ш.-Л. Монтеск'є. За його словами, надати перевагу Монтеск'є не можна вже з тієї простої причини, що він народився 1689 року, тобто 1710 року мав двадцять один рік і лише почав працювати адвокатом після здобуття університетської юридичної освіти. Філософські ж праці з викладом ідеї поділу влади він почав друкувати тільки згодом («Перські листи» – 1721, «Роздуми про причини величі та падіння римлян» – 1734, «Про дух закону...» – 1748).

Отже, ідеї Монтеск'є аж ніяк не могли зумовити погляди П. Орлика на організацію

законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Можна припустити, що, навпаки, у Монтеस्क'є була можливість ознайомитися з працями й документами П. Орлика, написаними латиною. Великому ж Вольтеру 1710 року було всього шістнадцять. Інші відомі французькі філософи та просвітителі, а також «батьки» американської конституції ще на той час не народилися. Об'єктивно виходить, що сама ідея поділу влади могла бути пов'язана саме з іменем П. Орлика; щодо її політико-нормативної реалізації, то першість, беззаперечно, належить українському гетьманові.

Інший суддя Конституційного Суду України В. М. Кампо акцентує на питанні християнської віри, яка за часів П. Орлика виконувала роль інструмента політичної інтеграції та самоідентифікації української спільноти, яка пізніше створила модерну Українську державу. Показово, що нормативний текст Конституції починається з параграфу, присвяченого питанням православної віри (церкви) східного обряду, центром якої був апостольський Константинопольський престол. В опублікованому 2007 року коментарі В. М. Кампо зауважив, що в Конституції П. Орлика не можна не помітити ідею Української Помісної Церкви (Сапро, 2007). У цьому контексті документ П. Орлика набуває дійсно непересічного значення і з огляду релігієзнавства, зважаючи на визнання 2019 року Вселенською православною церквою самостійності Православної церкви України як правонаступниці Київської митрополії.

Варті уваги позиції вчених, які, на відміну від оцінки Конституції П. Орлика винятково з позитивного боку, обґрунтовують полярність її оцінок деякими науковцями. Такими дослідниками є О. Д. Бойко, Г. І. Корогот, О. В. Кресіна, Н. М. Яковенко та ін.

У ґрунтовній монографії «Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття» О. В. Кресін висвітлює думку, що Конституція П. Орлика органічно виросла з української національної традиції державотворення й стала виразом саме української політичної та правової культури другої половини XVII – початку XVIII століття, яка, зі свого боку, була частиною європейського цивілізаційного простору. Водночас він наголошує на недостатній розробці зазначеної проблематики, причиною якої є невирішеність питання щодо підстави створення (у такій формі, з таким змістом та в такий час) та джерела Конституції. Отже, попри безперечні здобутки, Конституція 1710 року залишається для неупередженого читача чимось чужорідним, прямо не пов'язаним ані з попередньою, ані з подальшою історією української держави та права.

Крім того, як зазначає О. В. Кресін, у науковій літературі відсутній єдиний погляд на правовий характер «Пактів...». Більшість вчених визначало

його як першу конституцію Війська Запорізького: М. Василенко, В. Замлинський, Л. Мельник, О. Прицак, А. Слюсаренко, В. Смолій, А. Смолка, В. Степанков, М. Томенко, М. Трофимук. Інші автори називають документ конституційним актом, договором між українськими політичними силами, наприклад: В. Кордт, О. Лукашевич, К. Манжул, О. Субтельний. Водночас практично всі дослідники зауважують, що «Пакти...» не були суто емігрантським твором, а відображали розвиток українських політичної та правової теорії та практики й розроблялися їх авторами як документ, що регулюватиме конституційні питання у Війську Запорізькому після його виходу зі складу Російської держави. І хоча документ не є систематичним викладом конституційної системи Війська Запорізького, а подає правові нововведення, нові тлумачення усталених норм і програму дій гетьмана й інших органів влади на майбутнє, широта й значення цих елементів настільки вагомі, що загалом охоплює, хоч і не систематично, ключові сфери конституційного права (Kresin, 2001).

Такі науковці, як О. Лукашевич і К. Манжула визнають, що деякі пункти «Пактів» мають конституційне значення, але зазначають, що їх не можна вважати конституцією в сучасному її розумінні. Так, В. Л. Федоренко та інші дослідники зауважують, що в ній було закладено ідеї конституційної держави, які мали вагому цінність для відродження державності в Україні (Fedorenko, 2020; Symon, 2017; Symon, 2019; Symon, & Volodchenko, 2020; Kaminska, & Demydenko, 2019; Shaptala, Kaminska, Ivanochko, & Kulyk, 2020). Крім того, Т. О. Татарова доводить, що попри те, що Конституцію П. Орлика не було втілено в життя, вона мала велике значення для розвитку державних фінансів і вперше визначила поняття державної скарбниці (Tatarova, 2019).

На думку А. Слюсаренко та М. Томенко, прийнятий 5 квітня 1710 року документ є «першою європейською конституцією в сучасному її розумінні». Науковці вважають, що «Пакти» написано під значним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму, вони закладали ключові принципи республіканської форми правління. Крім того, документ започаткував історичний пріоритет Української держави, першість у якій надавалася козакам. Саме вони, на думку П. Орлика, були попередниками Володимира Великого в процесі залучення українських земель до європейської цивілізації. Ця схема (хозари – козаки – оборонці народу на території України) стала підґрунтям ідеї окремішності руського-малоросійського-українського народу та його природного права на власну державу. Ця ідея в більш розширеному, але завуальованому вигляді подана в «Історії Русів» (Sliusarenko, & Tomenko, 1993).

Протилежної думки дотримується Н. Яковенко, яка зазначає: «Цю угоду, відому під назвою «Конституція прав і свобод Війська Запорозького» («Pactaet Constitutiones legume libertatumque Exercitus Zaporoviensis»), нерідко з наївним ентузіазмом трактують як «першу конституцію Української держави», вкладаючи новітній зміст у формулу «Pactaet Constitutiones». Насправді ж укладачі акта 1710 року мислили його як традиційні для Речі Посполитої *pacta conventa* («договірні пункти»), на дотримання яких обраний володар (там – король, тут – гетьман) присягав перед «вільним народом» (там – шляхтою, тут – козацтвом). Ідеал договірного правління являв собою стрижень річпосполитської політичної культури, і саме на цей взірець орієнтувалися Орлик та його старшина, надавши своїй угоді навіть ідентичну з річпосполитськими практиками назву – *Pactaet Constitutiones*. Інша річ, що прийняття Військом Запорозьким власних «договірних пунктів» стало справді великою подією, оскільки засвідчувало політичну зрілість козацької держави, яка вперше «самоусвідомила» себе та на формальному рівні зафіксувала розподіл прав й обов'язків між гетьманом і «козацьким народом» (Koliada, I.A., Koliada, S.Yu., & Kyrienko, 2015).

Із певною долею скептицизму до аналізу Конституції П. Орлика, зокрема і стосовно можливості втілення її на практиці, ставиться також О. Субтельний, за словами якого автори документа поступалися речами, якими не володіли. Наприклад, Конституція різко обмежувала прерогативи гетьмана, але гетьман у вигнанні багатьма з цих прерогатив користуватися не міг; у деяких статтях старшина погоджувалася утримуватися від корупції та визиску селян і козаків, але на такі поступки їй не важко було зважитися, оскільки вона нічим не володіла, окрім хіба що одягу на своїх плечах; запорожцям обіцяно землі в пониззі Дніпра, але тими землями володіла Росія. Отже, на його думку, хоча наміри мазепинців гідні похвали, не варто поспішати з висновками щодо того, наскільки реальними були пропоновані заходи й чи могли вони бути втілені. Водночас О. Субтельний зазначає наповненість Конституції духом просвітництва та добрих намірів. Готовність старшини боротися зі зловживаннями в суспільстві, в якому вона домінувала, – добрий знак для територіальної еліти. Ця готовність мала в тогочасній Східній Європі небагато паралелей (Subtelny, 1994).

На думку П. А. Рудика, однією з причин неуваги фахівців з різних дисциплін до Конституції Пилипа Орлика є те, що цей документ не було реально втілено практично. Проте його всебічне, комплексне вивчення, глибокий аналіз політико-правової думки того

часу заслуговує серйозної уваги науковців. Із ним погоджується В. Л. Федоренко, який, з одного боку, акцентує на думці вчених, котрі вважають цей документ чинною Конституцією Правобережної України 1711–1714 рр., а з іншого – на тих, хто переконаний у відсутності її реального втілення практиці, оскільки в державі, формально утвореній за Прутським (1711 р.) та турецько-українським (1711–1712 рр.) договорами, і яка проіснувала до 1714 року, присутність козацтва була лише фрагментарною та лише у формі військових експедицій (Fedorenko, 2019).

Вважати Конституцію П. Орлика конституційним актом, що висвітлював політико-правові ідеї української козацької старшини початку XVIII ст., спрямовані на захист її соціальних і правових інтересів й участь в управлінні державними справами пропонує Т. Г. Рендюк. Це була конкретна й відкрита конституційна відповідь старшини на попереднє автократичне гетьманування І. Мазепи, відвертим засудженням його внутрішньої політики. Автор зауважує, що безпрецедентною складовою церемонії обрання П. Орлика гетьманом у Бендерах було те, що вперше в історії української державності він укладав зі своїми виборцями офіційну угоду, де були чітко зазначені умови, на яких новий козацький лідер отримував гетьманську булаву (Rendiuk, 2013).

На необхідності дослідження Конституції П. Орлика з метою надати їй реальну оцінку наголошував суддя Конституційного Суду України П. Б. Стецюк, виступаючи 14 травня 2010 року на Міжнародній науково-практичній конференції «300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення». Він зауважив, що в науковій літературі цей документ оцінено як винятково позитивно, так і негативно. На його думку, якщо висвітлити це явище не так з політичних, як із правових позицій, зважаючи, що цей документ приймався в період зародження ранньої конституційної держави, то він цілковито вписується в загальноєвропейський процес виникнення конституційної держави, появи перших конституцій, утвердження європейського конституціоналізму. Доповідач акцентував, що «цей документ не варто переоцінювати, але й жодним чином не можна його недооцінювати. Це – наша самоідентифікація. Це – наша європейська сутність».

На думку О. В. Талдикіна, попри неабиякий інтерес до цього документу з боку фахівців-науковців і ступінь дослідження документа, актуальним залишається також і питання моделювання форми держави, що могла бути утворена за умов позитивного для П. Орлика вирішення зовнішньополітичної ситуації після Полтавської битви (Taldykin, 2018).

Уже в XVII ст. Томас Гоббс зауважив, що основний закон є тотожний договору, який служить основою держави, а також найважливішим наслідком, який впливає із цього договору. Тим самим, на думку І. Д. Фаріон, уявлення про основний закон поєдналися зі старою ідеєю про договір, за яким нібито функціонувала держава. Так, політико-правове минуле з «ідеєю договору» лексико-семантично перетекло в сучасне з «ідеєю основного закону», а «договір» став «конституцією». Саме таким документом і є Конституція П. Орлика – договір, укладений між гетьманом і запорожцями.

Вона зазначає, що для нас показовим є ухвалення подібних договорів чи конституцій у державах спільного політичного простору, зокрема України та Польщі, де такі самі угоди між собою укладали король і шляхта. Характерно, що перша польська Конституція 1791 року мала назву «Закон про управління» («Ustawy Rządowej») і тільки впродовж другої половини XX ст. загальноприйнятою назвою цього документа стала «Конституція Польщі 1791 р.», рідше «Конституція Речі Посполитої 1791 р.». На думку польського вченого А. Коробовича, словосполучка «Ustawy Rządowej» означала високий правовий ранг цього документа й відрізняла від звичайних законів, званих «конституціями». Натомість із назвою пам'ятки П. Орлика спостерігаємо протилежну тенденцію: пізніше присвоєна номінація «конституція» надала їй першорядного значення в правознавстві та історіографії (Farion, 2011).

У преамбулі, тексті документа використано вислови: «вільний козацький народ», «права та вольності», «давні права та вольності» – які підтверджують закріплення на рівні Основного закону універсальних загальнолюдських цінностей засадничих прав і свобод людини, на яких побудовано доктрину природного права. Аналіз документа свідчить також про наявність таких елементів природного права, як прагнення забезпечити справедливість, поділ влади, система стримувань і противаг, договірні відносини, рівність, виборче право, відповідальність тощо.

Апелюючи до природного права кожного народу на свободу, культурно-релігійну самобутність і життя за власними уявленнями про влаштування суспільного життя, автори Конституції обґрунтовували право українців на звільнення від тогочасної польської влади: «...народ козацький з-під тяжкого на той час панування польського звільнити, висунув захисника святої православної віри, прав Вітчизни та стародавніх вольностей військових – звитяжного й хороброго гетьмана Богдана Хмельницького».

Перед Полтавською битвою в Європі домінує Просвітництво з його безмежною вірою у верховенство розуму. Державно-правові концепції

прийнято вірою у «верховенство розуму», справедливе облаштування держави, що, зі свого боку, виражено в пошуках фіксованих правових норм. Природне право розглядається в основному ідеально – в аспекті потреби утвердження для всіх людей однакових прав. І, звичайно, цей порядок утримувався завдяки владі того, хто стоїть найвище – це король або сюзерен, князь, а в умовах України – гетьман. Тому ідея самодержця була зрозумілою та прийнятною в Європі, тоді як досить сумнівною – влада виборного глави держави.

Оскільки П. Орлик та інші представники козацької старшини були випускниками Києво-Могилянської академії, то вони мали високу освіту європейського рівня, були обізнані з прогресивною політичною, економічною та правовою думкою Європи. Суспільно-політичні погляди П. Орлика можна схарактеризувати як помірковано-демократичні. Він був представником патріотичної частини козацько-старшинської верхівки. Сприймав і відстоював теорію природних прав і свобод народу в працях «Маніфест до європейських урядів» та «Вивід прав України»: «народ завжди має право протестувати проти гніту і повернути уживання своїх стародавніх прав» (Koval, 2017). Автори Конституції розуміли, що збереження України можливе не лише завдяки зміцненню збройних сил й укладенню угод з іншими країнами, але й шляхом забезпечення прав і свобод українського народу, тому на них робився акцент (Shevchenko, Kydin, & Kapichon, 2020).

Загалом практика закріплення окремих прав людини в європейських конституційних актах XVII–XVIII ст. відповідала рівню розвитку теоретико-правової концепції природних прав людини. Водночас Конституція П. Орлика закріплювала та гарантувала окремі права людини й основоположні свободи, відповідно до вимог зазначеного історичного періоду, вітчизняних реалій державотворення, а також ступеня розвитку національної та загальноєвропейської правової культури (Medvid, 2016). У цьому контексті варто погодитися з О. В. Сінкевичем, який доводить, що конституціоналізм базується на універсальних принципах, характерних для всіх конституційних, правових, соціальних держав, але водночас ці ідеї та принципи в кожній країні набувають національних особливостей, зазнають модифікації відповідно до історії, традицій народу, специфіки інститутів держави (Sinkevych, 2020).

З погляду розвитку української державно-політичної ідеї, Конституція П. Орлика – унікальний документ. Він дає глибоке розуміння правового регулювання питань справедливості, захисту особи, устрою державного й суспільно-політичного ладу в Україні та міждержавних стосунків (Sytnyk, & Sereda, 2019).

Наукова новизна

Наукова новизна полягає у комплексному опрацюванні сучасного стану ступеня розробленості зазначеної наукової проблеми та застосуванні філософсько-правової рефлексії до розуміння Конституції Пилипа Орлика як феномену європейського права, що закладає підвалини для подальшої конкретизації історичних закономірностей становлення українського конституціоналізму й обґрунтування пріоритетних засад його вдосконалення.

Висновки

Отже, можна дійти висновку, що Конституція П. Орлика є важливою історичною пам'яткою та надбанням українського народу, яка базується на концептуальних засадах справедливості, гуманізму, демократичного устрою держави, розвитку народовладдя, забезпеченні прав і свобод людини, поділу владних повноважень між різними структурами державного механізму. Вона є втіленням моделі вільної, незалежної держави, заснованої на природному праві на свободу та самовизначення.

Будучи за радянських часів табуйованою та перебуваючи на марґінесі наукових досліджень, Конституція П. Орлика, залишаючись вершиною української державотворчості ранньомодерної доби, все ще є недостатньо дослідженою у філософсько-правовому, соціокультурному контекстах, а також з огляду її впливу на конституційний процес України на різних етапах його здійснення.

Крім того, серед науковців та дослідників немає єдиної позиції щодо нормативного значення Конституції П. Орлика в історичному процесі, а також узгодженості між її формою та змістом. Бувши фактично одностайними в оцінці унікальності цього документу для національного конституціоналізму та подальшої боротьби за українську державу, науковці розділилися в характеристиці цього документу, називаючи його першою українською Конституцією, першою демократичною Конституцією у світі, Конституцією Війська Запорізького, конституційним актом, договором між політичними силами тощо. Так само тривають дискусії щодо коректності назви цього акту та окремих його положень.

Критики Конституції П. Орлика здебільшого вимагають її досконалості та відповідності сучасним правничим, нормотворчим і політичним стандартам. Проте, однозначно її потрібно розглядати в європейському контексті як частину європейської традиції, а не поза нею. Вона цілковито відповідала Новому часу, провідною ідеєю якого було встановлення балансу інтересів між суб'єктами політичного життя.

Побудована на таких універсальних цінностях природного права, як справедливість, рівність, свобода, повага до людини, Конституція П. Орлика стала органічним продовженням розвитку української політичної та правової практики, думки, культури, яка була цілковитою частиною європейського цивілізаційного простору, що свідчить про високий рівень правової та філософської культури тогочасного українського суспільства.

REFERENCES

- Campo, V.M. (2007). Komentar do pershoho paragrafa Konstytutsii hetmana Pylypa Orlyka [Commentary on the first paragraph of the Constitution of Hetman Pylyp Orlyk]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 5, 86-88 [in Ukrainian].
- Chukhlib, T. (2009). *Kozaky i Monarkhy. Mizhnarodni vidnosyny rannomodernoї Ukrainської derzhavy 1648-1721 rr.* [Cossacks and Monarchs. International Relations of the Early Modern Ukrainian State 1648-1721] (3rd ed., rev.). Kyiv: Vyd-tvo im. O.Telihiy [in Ukrainian].
- Dombrovskiy, I.P. (2007). Konstytutsiia ukrainської hetmanskoї derzhavy (Konstytutsiia Pylypa Orlyka 1710 roku) [Constitution of the Ukrainian Hetman ate (Constitution of Pylyp Orlyk of 1710)]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine* 4, 100-104 [in Ukrainian].
- Dontsov, D. (1991). *Istoriia rozvytku ukrainської derzhavnoi idei* [History of the development of the Ukrainian state idea]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Farion, I. (2011). "Konstytutsiia Pylypa Orlyka 1710 roku" kriz pryzmu yii bazovykh kohnityvnykh terminiv [The Constitution of Pylyp Orlyk in 1710 through the prism of its basic cognitive terms]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha", Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 709, 125-131 [in Ukrainian].
- Fedorenko, V.L. (2019). Konstytutsiia ta konstytutsionalizm: sutnist, sensy i vzaïmozumovlenist [Constitution and constitutionalism: essence, meanings and interdependence]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs E.O. Didorenko* 2, 78-94. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.78-94> [in Ukrainian].
- Fedorenko, V.L. (2020). Konstytutsiia ta konstytutsiina derzhava: pytannia teorii ta praktyky [Constitution and constitutional state: questions of theory and practice]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 3, 13-29. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-13-29](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-13-29) [in Ukrainian].
- Kaminska, N.V., & Demydenko, V.O. (2019). Teoretyko-pravovi determinant konstytutsiinykh tsinnosti [Theoretical and legal determinants of constitutional values]. *Konstytutsiini tsinnosti: pravova pryroda ta praktyka realizatsii*,

- Constitutional values: legal nature and practice of implementation*: Proceedings of the International Scientific Practical Conference (pp. 207-210). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Koliada, I.A., Koliada, S.Yu., & Kyrienko, O.Yu. (2015). *Pylyp Orlyk [Philip Orlik]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Korohod, H.I. (2008). *Persha Konstytutsiia Ukrainy. Pylyp Orlyk i yoho diialnist v emihratsii [The first Constitution of Ukraine. Pylyp Orlyk and his activities in exile]*. Sumy: Univ. kn. [in Ukrainian].
- Kostytskyi, M.V. (2015). Kliuchovi pidkhody do metodolohii piznannia ukrainskoi istoryko-pravovoi diisnosti [Key approaches to the methodology of cognition of the Ukrainian historical and legal reality]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho, Scientific and Information Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytsky* 12, 12-17 [in Ukrainian].
- Koval, A. (2017). Konstytutsiia Pylypa Orlyka - tsinna pamiatka v istorii rozvytku ukrainskoho ta yevropeiskoho konstytutsionalizmu [The Constitution of Pylyp Orlyk is a valuable monument in the history of the development of Ukrainian and European constitutionalism]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava, Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 3, 52-59. doi: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2017.5> [in Ukrainian].
- Kozachenko, A.I. (2019). Pryntsyp podilu derzhavnoi vlady za Konstytutsiieiu Pylypa Orlyka 1710 roku ta polskoju Konstytutsiieiu 1791 roku [The principle of separation of state power according to the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710 and the Polish Constitution of 1791]. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 144, 8-17. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.144.154647> [in Ukrainian].
- Kresin, O.V. (2001). *Polityko-pravova spadshchyna ukrainskoi politychnoi emihratsii pershoi polovyny XVIII stolittia [Political and legal heritage of Ukrainian political emigration of the first half of the XVIII century]*. Kyiv: In-derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Medvid, A.B. (2016). Istorychni peredumovy konstytutsiinoho zakriplennia prav liudyny u XIII-XVIII stolittiakh: yevropeiska ta vitchyzniana teoriia ta praktyka [Historical preconditions for the constitutional consolidation of human rights in the XIII-XVIII centuries: European and domestic theory and practice]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha", Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 837, 292-296 [in Ukrainian].
- Rendiuk, T.H. (2013). *Pylyp Orlyk: moldovski ta rumunski shliakhy [Philip Orlyk: Moldovan and Romanian ways]*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Riznychenko, V. (1996). *Pylyp Orlyk - hetman Ukrainy: istorychni opovidi [Pylyp Orlyk - Hetman of Ukraine: historical stories]*. Kyiv: Ukr. pismennyk [in Ukrainian].
- Rudyk, P.A. (2012). Vnesok suddiv Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v doslidzhennia polozhen "Dohovoriv i postanov" Pylypa Orlyka 1710 roku [The contribution of the judges of the Constitutional Court of Ukraine to the study of the provisions of the "Treaties and Resolutions" of Pylyp Orlyk in 1710]. *Viche, Veche* 2, 29-32 [in Ukrainian].
- Shaptala, N., Kaminska, N., Ivanochko, I., & Kulyk, T. (2020). Constitutionalism as a philosophical and legal category and a socio-political phenomenon. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 23(2). Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/constitutionalism-as-a-philosophical-and-legal-category-and-a-sociopolitical-phenomenon-9124.html>.
- Shevchenko, A., Kydin, S., & Kapichon, O. (2020). Issues of improving the mechanism of protecting human rights. *Scientific achievements of modern society: The 5th International scientific and practical conference*, 207-2016. Liverpool, United Kingdom.
- Shyshkin, V.I. (2007). Konstytutsiia, yaka vyperedyla chas (pro pravovyi akt Pylypa Orlyka 1710 roku) [The Constitution, which was ahead of its time]. *Den, Day*. Retrieved from <http://incognita.day.kyiv.ua/konstitucziya-yaka-viperedilachas.html> [in Ukrainian].
- Sinkevych, O.V. (2020). Ukrainskyi konstytutsionalizm yak doktryna: do pytannia vyznachennia sutnosti [Ukrainian constitutionalism as a doctrine: to the question of defining the essence]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia, Law and public administration* 1, 24-27. doi: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.4> [in Ukrainian].
- Sliusarenko, A.H., & Tomenko, M.V. (1993). *Istoriia ukrainskoi konstytutsii [History of the Ukrainian constitution]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Subtelnyi, O. (1994). *Mazepyntsi. Ukrainskyi separatyzm na pochatku XVIII st. [Mazepyntsi. Ukrainian separatism in the early XVIII century]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Symon, Yu.S. (2017). Do pytannia pro osoblyvosti rozvytku suchasnoi filosofii prava: kryza chy doparadyhmalnist [Features of the development of modern philosophy of law: crisis or pre-paradigm]. *Evropsky politicky a pravni diskurz*, 4, 29-35 [in Ukrainian].
- Symon, Yu.S. (2019). Hermenevtychnyi pidkhid u filozofsko-pravovykh doslidzhenniakh: teoretyko-metodolohichni i tekhniko-yurydychni aspekty [Hermeneutic approach in philosophical and legal research: theoretical and methodological and technical and legal aspects]. *Ukrainska mova v yurysprudentsii: stan, problemy, perspektyvy, Ukrainian language in jurisprudence: state, problems, prospects*: Proceedings of the 15th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. (Vols. 1-2), (pp. 197-200). Kyiv [in Ukrainian].
- Symon, Yu.S., & Volodchenko, A.O. (2020). Metodolohichna stratehiia ta osoblyvosti podolannia kryzy filosofii prava na pochatku XXI stolittia [Methodological strategy and features of overcoming the crisis of the philosophy of law at the beginning of the XXI century]. *Virtus*, 45, 32-38 [in Ukrainian].
- Sytnyk, O., & Sereda, Yu. (2019). Peredumovy proholoshennia konstytutsiinoho proektu 1710 roku [Preconditions for the proclamation of the constitutional draft of 1710]. *Zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka, Collection of scientific works of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko* 1/43, 35-46. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.1/43.184260> [in Ukrainian].

- Taldykin, O.V. (2018). Forma derzhavy vidpovidno do Paktiv i konstytutsii prav i volnosti Zaporizkoho Viiska [Form of state in accordance with the Covenants and the Constitution of the rights and freedoms of the Zaporozhian Army]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 84-88. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-1-84-88> [in Ukrainian].
- Taranenko, M.H. (2010). Prychyny stvorennia, holovni derzhavotvorchi, ideolohichni i pravovi zasady ta istorychne znachennia Konstytutsii Pylypa Orlyka [Reasons for creation, main state-building, ideological and legal principles and historical significance of Pylyp Orlyk's Constitution]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut", Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, 2, 151-166 [in Ukrainian].
- Tatarova, T.O. (2019). Fiskalniy control na ukrainskykh zemliakh za chasiv Hetmanshchyny [Fiscal control on Ukrainian lands during the Hetmanate]. *Yurydychnyi biuleten, Legal bulletin* 11, 107-112. doi: <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-1.13> [in Ukrainian].
- Zamlynskyi, V. (1993). *Pylyp Orlyk. Istoriia Ukrainy v osobakh: IX-XVIII st. [Philip Orlyk. History of Ukraine in persons: IX-XVIII centuries]*. Kyiv: Ukraina [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Кампо В. М. Коментар до першого параграфу Конституції гетьмана Пилипа Орлика. *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 5. С. 86–88.
- Чухліб Т. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. : монографія. 3-тє вид., випр. і доповн. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2009. 616 с.
- Домбровський І. П. Конституція української гетьманської держави (Конституція Пилипа Орлика 1710 року). *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 4. С. 100–104.
- Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. Київ : Знання, 1991. 48 с.
- Фаріон І. «Конституція Пилипа Орлика 1710 року» крізь призму її базових когнітивних термінів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 709. С. 125–131.
- Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. № 2. С. 78–94. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.78-94>.
- Федоренко В. Л. Конституція та конституційна держава: питання теорії та практики. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 3. С. 13–29. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3\(9\)-13-29](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-3(9)-13-29).
- Камінська Н. В., Демиденко В. О. Теоретико-правові детермінанти конституційних цінностей. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 трав. 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 207–210.
- Коляда І. А., Коляда С. Ю., Кириєнко О. Ю. Пилип Орлик. Харків : Фоліо, 2015. 121 с.
- Корогод Г. І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції : навч. посіб. Суми : Унів. кн., 2008. 124 с.
- Костицький М. В. Ключові підходи до методології пізнання української історико-правової дійсності. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 12. С. 21–27.
- Коваль А. Конституція Пилипа Орлика – цінна пам'ятка в історії розвитку українського та європейського конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3. С. 52–59. doi: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2017.5>.
- Козаченко А. І. Принцип поділу державної влади за Конституцією Пилипа Орлика 1710 року та польською Конституцією 1791 року. *Проблеми законності*. 2019. № 144. С. 8–17. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.144.154647>.
- Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 468 с.
- Медвідь А. Б. Історичні передумови конституційного закріплення прав людини у XIII–XVIII століттях: європейська та вітчизняна теорія та практика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 292–296. (Серія «Юридичні науки»).
- Рендюк Т. Г. Пилип Орлик: молдовські та румунські шляхи. Чернівці : Букрек, 2013. 240 с.
- Різниченко В. Пилип Орлик – гетьман України: історичні оповіді. Київ : Укр. письменник, 1996. 302 с.
- Рудик П. А. Внесок суддів Конституційного Суду України в дослідження положень «Договорів і постанов» Пилипа Орлика 1710 року. *Віче*. 2012. № 2. С. 29–32.
- Shaptala N., Kaminska N., Ivanochko I., Kulyk T. Constitutionalism as a philosophical and legal category and a socio-political phenomenon. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. Vol. 23. Issue 2. URL: <https://www.abacademies.org/articles/constitutionalism-as-a-philosophical-and-legal-category-and-a-sociopolitical-phenomenon-9124.html>.
- Shevchenko A., Kydin S., Kapichon O. Issues of improving the mechanism of protecting human rights. *Scientific achievements of modern society: The 5th International scientific and practical conference* (January 8–10, 2020). Liverpool, United Kingdom. 2020. P. 207–2016.
- Шижкін В. І. Конституція, яка випередила час (про правовий акт Пилипа Орлика 1710 року). *День*. 2007. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/konstitucziya-yaka-viperedila-chas.html>.

- Сінкевич О. В. Український конституціоналізм як доктрина: до питання визначення сутності. *Право та державне управління*. 2020. № 1. С. 24–27. doi: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.4>.
- Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ : Знання, 1993. 192 с.
- Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. Київ : Либідь, 1994. 240 с.
- Симон Ю. До питання про особливості розвитку сучасної філософії права: криза чи допарадигмальність. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. No. 4. Issue 5. P. 29–35.
- Симон Ю. С. Герменевтичний підхід у філософсько-правових дослідженнях: теоретико-методологічний і техніко-юридичний аспекти. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. Київ, 2019. Ч. 1. С. 197–200.
- Симон Ю. С., Володченко А. О. Методологічна стратегія та особливості подолання кризи філософії права на початку XXI століття. *Virtus: Scientific Journal*. 2020. No. 45. P. 32–38.
- Ситник О., Середа Ю. Передумови проголошення конституційного проекту 1710 року. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2019. № 1/43. С. 35–46. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.1/43.184260>.
- Талдикін О. В. Форма держави відповідно до Пактів і конституції прав і вольностей Запорізького Війська. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 84–88. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-1-84-88>.
- Тараненко М. Г. Причини створення, головні державотворчі, ідеологічні і правові засади та історичне значення Конституції Пилипа Орлика. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2010. № 2. С. 151–166. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»).
- Татарова Т. О. Фіскальний контроль на українських землях за часів Гетьманщини. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 107–112. doi: <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-1.13>.
- Замлинський В. Пилип Орлик. Історія України в особах: IX–XVIII ст. Київ : Україна, 1993. 396 с.

Стаття надійшла до редколегії 19.08.2020

Ivanov S. – Postgraduate Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0063-9448>

Philosophical and Legal Reflection of the Constitution of Pylyp Orlyk as a Phenomenon of European Law

*The article analyzes the significance and role of the outstanding historical monument of the Ukrainian state formation of the first half XVIII century Pylyp Orlyk's Constitution in the context of European lawmaking. It is considered as an outstanding political and legal document, which contains such elements of the doctrine of natural law as justice, humanism, respect for human rights and freedoms, equality before the law, separation of powers. The **purpose** is to apply philosophical and legal reflection to clarify the role of the Constitution of Pylyp Orlyk in the development and formation of domestic and European law. **Methodology.** The basic methodological approaches were axiological, comparative-historical, interdisciplinary, hermeneutic. The theoretical basis of the study consisted of legal documents, scientific publications and research, information materials. The **scientific novelty** lies in the application of philosophical and legal reflection to the understanding of the Constitution of Pylyp Orlyk as a phenomenon of European law, which lays the foundations for further concretization of historical patterns of Ukrainian constitutionalism and justification of priority principles for its improvement. **Conclusions.** A wide range of scientific views on the assessment of the Constitution of Pylyp Orlyk in the historical process is analyzed and found that despite its more than 300-year history, there is no single approach to understanding the legal and philosophical nature of this document. The article shows that the Constitution of Pylyp Orlyk laid down a progressive idea of expressing the aspirations and needs of the whole nation, which testifies to the high level of legal and philosophical culture of the Ukrainian elite of that time. In addition, it, consolidating the mechanisms of people's sovereignty, became a project of an independent state built on the universal values of natural law. This, in turn, shows that the then Ukrainian political elite was entirely in the spirit of European legal tradition and political culture.*

Keywords: philosophical and legal reflection; constitution; constitutionalism; Pylyp Orlyk; legal tradition; contract; constitutional act; separation of powers; European law.